

BAYTARNÂMELERDE BÜYÜ VE TILSIMLAR¹

Fatih KÖSE²

ÖZET

Büyü ve tılsım insanların menfaat sağlamak, korunmak, şifa bulmak, kısmet açmak, zarar vermek gibi nedenlerle başvurdukları gizemli pratiklerdir. Çeşitli manevi güçlere yönelme ve inanç unsurlarını da barındıran bu pratikler çoğu zaman dinî inanç ve ritüellerle iç içe geçmiş vaziyette ortaya çıkar. Büyüsel pratiklerde her zaman bir menfaat sağlama amacı söz konusudur. İnsan sahip olduğu veya kullandığı hayvanlar üzerinden de çeşitli menfaatler elde eder. Tarih boyunca insanların en fazla menfaat sağladığı hayvanlardan biri de atlar olmuştur. Esas itibarıyla at, atçılık, at hastalıkları ve tedavilerini konu edinen baytarnâmelerde atlar için yapılanlarla beraber at ve at uzuvları kullanılarak insanlar için yapılan büyü ve tılsımlar da yer almaktadır. Çalışma kapsamında büyü, tılsım, efsun, muska, vefk, taviz gibi kavramlar incelenmiş; baytarnâmelerde yer alan büyüsel pratikler tespit edilmiş; tespit edilen büyü ve tılsımlar amaçları, işlevleri, yöntemleri, dinî inanç ve uygulamalar ile ilişkileri bakımlarından tahlil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Büyü, Tılsım, At, Atçılık, Baytarnâme.*

MAGICS AND TALISMANS IN BAYTARNÂME MANUSCRIPTS

ABSTRACT

Magic and talisman are mysterious practices that people apply for reasons such as gaining benefit, protection, healing, fortune, and harm. These practices, which also contain elements of faith and orientation to various spiritual forces, often emerge intertwined with religious beliefs and rituals. Magical practices always have a purpose of gaining benefit. People also obtain various benefits from the animals he owns or uses. Horses are one of the animals that people benefit the most throughout history. In the Baytarnâme manuscripts, which mainly deals with horse, horsemanship, horse diseases and their treatments, there are spells and talismans for horses, and there are also spells and talismans

¹ Bu makale yazarın hazırlamakta olduğu doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

² Araştırma Görevlisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, fkose@cumhuriyet.edu.tr

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

for humans using horse and horse limbs. Within the scope of the study, concepts such magic, talisman, afsun, amulet vefk taviz were examined. The magical practices in the baytarnâme manuscripts were determined. The purposes, methods, religious beliefs and practices of the detected magics and talismans were analyzed.

Keywords: Magic, Talisman, Horse, Equestrian, Baytarnâme, Veterinary Manuscripts.

1. GİRİŞ

Büyü kelimesi eski Türk dilinde bögü, bögü şekillerinde kullanılmakta ve “sihirbaz”, “din adamı” anlamlarına gelmekteydi. Kelimenin zamanla “akıllı” anlamını da kazanarak bilgin, bilge gibi kelimelerle aynı anlamda kullanıldığı da görülmektedir (Tanyu, 1992: 501).

Büyünün sözlük anlamı “Tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, efsun, sihir, füsün bağı.” şeklinde verilmektedir (TDK 2011: 426).

Bazı araştırmacılar büyüyü şu şekillerde tanımlamaktadır:

“Büyü tabiatüstü gizli güçlerle ilişki kurularak yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğuna inanılan bazı tabii nesnelere kullanılarak zararlı, faydalı veya koruma gayeli bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işler şeklinde tarif edilebilir.” (Tanyu, 1992: 501).

“Bilinen yollarla sağlanamayan şeyleri elde etmek, birine zarar vermek ya da zarardan korunmak için bir takım gizli güçleri kullanarak doğayı ve doğa yasalarını zorla etkileme amacı güden işlemlerin tümüne büyü denir.” (Örnek, 1995: 135).

19. yüzyılda dinler üzerine çalışmalar yapan pek çok araştırmacı meseleye evrimci bir çerçeveden bakarak dinlerin de insanlar gibi “ilkel”den “gelişmiş”e doğru bir seyir izlediğini savunmuştur (Demirci, 1985: 13-16). Bu görüşlere göre dinden önce var olan ve dinin yerini tutan büyü ve büyücülük, dinlerin ortaya çıkışında da öncü ve hâkim rol oynamıştır (Sharpe, 2000: 9; Scognamillo, 2003: 21). Din çağı öncesinde büyü çağı olduğunu iddia eden Frazer, insanın bilgisi genişledikçe doğayı ve evreni tanıdığını, kendisinin küçüklüğünü ve zayıflığını gördüğünü; bununla beraber evvelce kendisiyle eşit ve paydaş gördüğü, yönlendirebildiğine inandığı doğaüstü varlıkların güçlerinin ise daha fazla arttığını savunur. Ona göre böylece yavaş yavaş büyü arka plana itilmiş, hâkim tanrılara olan inançlar ve dinler ortaya çıkmıştır (2004). Malinowski ise dinsiz, büyüsüz ve bilimsiz hiçbir toplumun olamayacağını ifade etmektedir (1990: 7).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Evrimci araştırmacıların söz konusu teorileri karşısında dinin başlangıcında bir yüce tanrının var olduğunu savunan “ilkel monoteizm” teorisi kurulmuştur. Batı’da söz konusu savları ortaya atan ve kuramsallaştıran ilk isimler Andrew Lang ve Willhelm Schimidt olmuştur. Schimidt’e göre başta hâkim bir tek tanrıya inanılırken tarihi süreç ve şartlar içerisinde bu tek tanrıdan uzaklaşılmış; onun yerine sayısız tanrılar, tanrıçalar, ruhlar ve kùltler ikame edilmiştir (Eliade, 1990: 50-51). İşlam ve diğer monoteist dinlerin savları da bu görüşe paraleldir. Söz konusu savlara göre dinlerde evrim değil dejenerasyon (bozulma) söz konusudur (Karadaş, 2004: 113). Bakara Suresi’nin 2. ayetinde, “şeytana uyanlar” ve “şeytanlar” olarak nitelendirilen insanların Hârût ve Mârût adındaki iki melekten öğrendiklerini büyü olarak kullandıkları bildirilmektedir. “Ayetin bütününden büyüünün, Peygamber tarafından getirilen mesajın tahrifi/bozulmasıyla elde edilmiş bir olgu olduğunu çıkarmak da mümkündür.” (Karadaş, 2004: 115).

Görünüşe göre dinlerin büyülerden ve büyüçülük sistemlerinden mi doğduğu yoksa büyülerin dinlerin dejenerasyonu ile mi ortaya çıktığı yönündeki savlar araştırmacıların pencerelerine ve referanslarına göre değişmektedir. Her hâlükârda bin yıllar boyunca büyü ve dinin bir arada yaşadığı reddedilemez. Büyü ve dinin sınırlarını birbirinden ayırmak da farklı bir problemdir. Bu probleme yönelik görüşlerde de kabuller ve referanslar belirleyici olmaktadır. İnanan ve kabul eden bir kimse için dua ve mucize gibi kavramlar din sınırları içerisinde girerken inanmayan ve reddeden bir kimse için bunlar da büyü ve sihir olarak nitelendirilebilir. Çalışmamıza konu olan baytarnâmelerden *Baytarnâme-i Kenân Efendi*’de nakledilen bir rivayet söz konusu durumu güzel bir şekilde örnelemektedir:

Macar gazilerinden rivayet olunur ki bir nice asker küfür diyarına gaza ve cihat niyeti ile akın ettiklerinde kendilerinden on kat daha kalabalık ve müstahkem düşman alayları ile karşılaşmışlar. Firar etmeyip Allah’a sığınmış ve düşmanla vuruşmuşlar. Gazilerden biri bir düşman ile vuruşuyorken başka bir Macar askeri arkasından sıyra kılıç saldırmış, tam kafasına vuracakken gazinin atı Allah’ın kudreti ile sıçramış ve kuş misali kanatlanıp uçmuş. Aşağıdan bakakalan Macar diğer kâfirlere hitapla “Gördünüz mü büyücü Türk’ü, ben boynunu vurmak için arkasından saldırdım, o sihirle havalanıp uçtu da kurtuldu.” demiş (13b-16a).

Rivayette görüldüğu üzere Müslümanlarca Allah’ın kudreti ve inayeti ile gerçekleşmiş bir mucize olarak kabul edilen vaka “kâfirler” tarafından büyü ve sihir olarak nitelendirilmektedir.

Din ve büyü pratiklerinin birlikteliği o denli girift, kabuller o denli görecelidir ki büyü ve büyüçülüğu kesin bir şekilde yasaklayıp lanetleyen Kur’an’da “kâfirler” tarafından çeşitli vahiy ve

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

mucizelerin büyü, peygamberlerin ise büyücü olarak nitelendirildiklerine dair pek çok ayet mevcuttur.³ Bununla beraber sistemler bazında büyü ve dini birbirinden ayıran çeşitli hususiyetler de vardır. Din her şeye gücü yeten bir varlığa, büyü ise tabiattaki bir güce yönelir. Dinde genel olarak açıklık, büyüde ise kapalılık ve gizem vardır. Dinde itaat, bağlılık, tazim ve ibadet söz konusu iken büyüde geçici bir çıkar sağlama söz konusudur. Büyü ferdi pratikler, din ise çeşitli pratikleri de içeren içtimai ve manevi bir sistemdir. Büyünün müşterisi dinin ise mensubu olur. Dindeki günah anlayışı büyüde bulunmaz. Temel gayesi menfaat olduğu için büyü “kutsalları” da kullanıp istismar edebilir, hatta amaca ulaşmak için onlara hakaret dahi edebilir⁴.

Büyü kozmik güçler vasıtasıyla doğal akışa, insanlara, hayvanlara ve nesnelere etki ederek her zaman bir çıkar sağlama amacı taşır. Söz konusu çıkar bazen doğrudan büyü yapan ya da yaptıran kişinin elde edeceği menfaatlerle bazense düşmanı ya da rakibini uğratacağı zararlarla kazanılır. Zenginlik, bolluk, kısmet, üstünlük, şifa, güven elde etmek; öldürmek, zarara uğratmak, kaybettirmek ve ilişkileri bozmak gibi pek çok büyü amacı sayılabilir. Büyüler amaçlarına göre genel olarak “ak büyü” ve “kara büyü” şeklinde ikiye ayrılır (Tanyu, 1992: 501; Örnek, 1995: 141-148). Ak büyü iyilik amacıyla yapılan faydalı, koruyucu ve nispeten masum kabul edilen büyüleri; kara büyü ise kötülük amacı taşıyan ve zarar veren büyüleri ifade eder. Ancak burada net bir ayırım yapmak mümkün değildir. Söz gelimi “aşk büyü”, “şirinlik muskası” gibi adlarla anılan büyüler aile kurmak, yuvayı korumak gibi iyi amaçlarla yapılıyor gibi görünse de ortaya çıkması murat edilen etkinin muhatabın iradesini kontrol altına almak ve etkilenecek kişiyi bir ilişkiye zorlamak olduğu aşikârdır. Ak büyü ve kara büyü kavramları okült⁵ ilimlere dayanan “doğal büyü” ve demonik güçlere dayanan “demonik büyü” şekillerinde de nitelendirilmektedir (Yeşilmen, 2019: 327). Amaçlarına göre büyüler üzerine yapılan bir başka tasnif ise “aktif büyü” ve “pasif büyü” şeklindedir (Tanyu, 1992: 501). Aktif büyü tabiat olaylarını ve varlıkları etki altına alarak onlara yön vermeyi amaçlarken pasif büyü genellikle cinler gibi kötü varlıklar ile nazar gibi olumsuz etkilerden korunmak, hastalıklar ile musibetlerden kurtulmak için yapılır. Aktif büyülerden korunmak ve onları bozmak için yapılan büyüler de pasif büyü türüne girer. Gennep, büyüleri sempatik-sirayet edici, dolaylı-dolaysız ve olumlu-olumsuz olmak üzere altı kısma ayırarak inceler (2022).

³ Bk: 5/110; 6/7; 10/2; 10/76; 10/77; 11/7; 17/47; 17/101; 20/57; 20/58; 20/63; 20/71; 21/3; 25/8; 26/34; 26/49; 26/153; 26/185; 27/13; 28/36; 34/43; 37/15; 40/24; 43/30; 43/49; 46/7; 51/39; 51/52; 52/15; 54/2; 61/6; 74/24.

⁴ Mesela Kur’an ayetlerinin tersten yazılması, Kur’an’ın kötü muamelelere tabi tutulması gibi yöntemlerle yapılan büyüler mevcuttur. Böylelikle ilahi mekanizmanın murat edilen menfaatleri vermeye zorlanacağına inanılmaktadır.

⁵ İnsan, tabiat ve evren arasındaki etkileşim ile bu etkileşimden kaynaklı metafiziksel tesir alanları üzerinde faaliyet gösteren ezoterik bilgiler ve doğa üstü uygulamalar bütünü. Ayrıntılı bilgi için bk. (Uyulan, 2017; Kieckhefer, 2017: 21-23).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Büyüler uygulanış yöntemlerine göre de çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir. Frazer büyülerin iki temel yasa ile icra edildiklerini belirtmektedir. Bunlardan birincisi benzer benzeri doğurur ilkesine dayanan “benzerlik yasası”, ikincisi ise bir kez temas etmiş olan şeylerin artık temasları olmasa da birbirlerini etkileyebilecekleri inancı ve ilkesine dayanan “dokunma/temas yasası”dır (2004: 33-34). Yağmur yağdırma ritüelinde birtakım taşların ıslatılarak, ıslak kısımları göğ-e bakacak şekilde yere konmaları birincisine; büyü yapılmak istenen kişiden alınan saç, tırnak vs. gibi unsurlar vasıtasıyla yapılan büyüler ise ikincisine örnek teşkil eder.

Büyü ve sihir kavramları zaman zaman birbirlerinin yerlerine kullanılsalar da esasen birbirlerinden ayrılırlar. Büyünün iyi ya da kötü kozmik varlıklar yardımı ile muhatabının özünü etkileme, doğal akışı bozarak kalıcı etki meydana getirme çabasına karşın sihir; çeşitli göz boyamalar, hipnoz, telepati, el çabuklukları ve aldatmalar ile yapılan, etkisi kalıcı olmayan ve etkilediğ-i insan hayvan ya da eşyanın özüne tesir etmeyen bir pratik, bir illüzyondur. *Kur’ân Kavramları Sözlüğü*’nde sihir kavramı için şu tanım verilmektedir: “Kandırma ve gerçeğ-i olmayan hayaller: Örneğ-in; el çabukluğ-undan dolayı gözleri yanıltan illüzyonistin; kulakları, gerçeğ-i anlamaktan engelleyen süslü sözlerle dedikoducunun yaptığı gibi.” (Rağ-ıb, 2010:487).

Büyü kavramı kendisiyle ilişkili olan tılsım, vefk, efsun, muska gibi kavramları kapsayıcı bir mana ve kullanıma sahiptir. Diğ-er kavramları büyüsel olarak nitelendirmek mümkündür. Bununla birlikte söz konusu kavramların her birinin farklı anlam ve hususiyetleri de vardır. Tılsım olağ-anüstü güç ve etkiye sahip olduğ-una inanılan madde, hayvan, hayvan uzvu, bitki, yazı, gizemli şekiller ve şifreler gibi unsurları ifade eder. Sahip oldukları “mana” ile büyüsel bir güce sahip olan tılsımlar zaman zaman büyü yapmakta da kullanılır. Karşımıza çıkan bir başka pratik ise vefktir. Uyum, uygun, münasip gibi anlamlara gelen vefk, hurûf ilminin bir koludur. Çeşitli değ-erleri olduğ-una ve belirli denklemlerle bir araya getirildiklerinde büyüsel güce sahip olacaklarına inanılan harf, rakam, kelime, esmâ-i hüsnâ, ayet ve surelerin söz konusu denklemler ve sistemlerle kare ya da dikkörtken şekiller içerisine yazılmasıyla elde edilen bir tılsım çeşitidir (Çelebi, 2012: 605). İnsanları yılan, akrep gibi hayvanlara ve tabiatüstü güçlere karşı korumak maksadıyla yapılan büyülere efsun adı da verilmektedir (Öztürk, 2009: 327). Yazılı olan, yazılmış olan şey, bir şeyden çıkarılan suret anlamlarına gelen Arapça nüsha kelimesinin Türkçeleş-miş şekli olan muska çoğ-u zaman kötülüklerden korunmak maksadıyla yazılmakta ve taşınmaktadır. Bazı muskaların kısmet sağ-ladığ-ına da inanılmaktadır (Demirci, 2006: 697). Muskalar içerisine “yazılmış olan şeyler” vefkler de olabilir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Kavramlar gibi pratikler de iç içe geçebilmektedir. Çalışmamıza konu olan baytarnâmelerde hastalıkların sağaltılması ve çeşitli faydalar sağlanması amacıyla okunan dualar ve “ta’vîz”⁶ olarak adlandırılan uygulamalar da mevcuttur. Bu uygulamalar ait oldukları kültür ve inanç çerçevesinde dinî uygulamalar olarak kabul edilseler de yukarıda ifade edildiği gibi farklı bakış açıları ile büyü olarak nitelendirilmeleri mümkündür. Kaldı ki incelenen örneklerde de kavramların birbirleri ile iç içe geçtiği, inanç zaviyesinden bakıldıklarında dua ve taviz olarak kabul edilen kimi pratiklerin usul ve yöntemleri ile dinî uygulamalar dışına çıkarak büyü ve tılsım hüviyetlerine büründükleri görülmektedir. Aynı doğrultuda ayet okuma esasına dayanan kimi uygulamaların tılsım ve efsun şeklinde adlandırıldıklarına da rastlanmaktadır. Bu sebeplerle söz konusu pratikler de çalışma kapsamında büyü ve tılsım olarak ele alınıp değerlendirilmektedir.

Büyü, tılsım gibi pratikler hayvanlara ilişkin de olabilmektedir. Söz konusu hayvanlar üzerinden türlü menfaatler sağlayan insanların bu pratiklerdeki esas gayelerinin dolaylı olarak yine kendilerine menfaat sağlamak olduğu söylenebilir. Konularını at ve atçılığın teşkil ettiği; muhtevalarında atların yaratılışları, faziletleri, donları, nişaneleri, vasıfları, atlarla ilgili ayet ve hadisler, atların eğitilmesi, marazları, binilmesi, hastalıkları ve tedavileri gibi bilgi ve pratikler bulunan baytarnâmelerde atların daha hızlı koşmaları, kötü huylarını terk etmeleri ve bazı hastalıkları ile zahmetlerinin iyileşmesi için türlü şekillerde uygulanan büyü ve tılsımlara da yer verilmiştir. Söz konusu eserlerde aynı zamanda at uzuvları kullanılarak insanlar için yapılan çeşitli tılsım ve büyüler de yer almaktadır.

2. ATLARI KORUMAK VE GÜVENCE ALTINA ALMAK MAKSADIYLA YAPILAN BÜYÜ VE TILSIMLAR

İnsanoğlu bir şekilde kendisine menfaat sağlayan hayvanların sağlığı ve can güvenliği ile de ilgilenmiştir. Sahip olduğu ya da menfaat sağladığı hayvanların canını ve sağlığını (dolayısıyla işlevini) kaybetmesi ihtimali insanları kaygılandırmıştır. Bu hayvan binek, iş gücü, savaş gereci, güzellik imgesi, sahibinin erlik sembolü gibi işlevlere sahip olup bunlara bağlı olarak maddi kıymeti de bir hayli yüksek olan at olunca söz konusu ilgi ve kaygı daha da üst düzeyde olmuştur. Büyü ve tılsıma başvurmaya neden olan en büyük etmenlerden biri de şüphesiz yüksek kaygı düzeyidir. Bu sebeple bir şekilde atının canını ve sağlığını güvence altına almak isteyen insanlar koruyuculuğuna inandıkları büyü ve tılsım gibi pratiklere de başvurmuşlardır. Zira büyüsel pratiklerin en önemli işlevlerinden biri de güvence altına almaktır (Karadaş, 2004: 117).

---

⁶ Nazar veya kötü şeylerden muhafaza için takılan dualı kâğıt, nüsha; bedel, bir şey vermek, karşılık, bedel göstermek; Kur’an’da bildirilen ve Peygamberden naklen gelen duaları okumak veya bunları yazıp üzerinde taşımak.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Bir güzellik imgesi olarak da andığımız atlara dair korkulan en büyük zararlardan biri nazardır. Günümüzde de bilhassa köylerde ve geleneksel atçılık uğraşlarının olduğu yerlerde pek çok atın boynunda muska ve hamaylı görmek mümkündür. 1570 yılında yazılan *Nalbant Tariki* adlı baytarnâmede bu bağlamda uygulanan bir pratik, efsun olarak zikredilerek şöyle nakledilmektedir:

Eğer bu efsun atın boynuna takılırsa dil ve göz şerrinden emin olunur:
Bismillâhirrahmânirrahîm e'uzu bikelimâtillâhi'-tâmâti't-ter lâ yehâfu rehunne bedâvûdü ecri min şerri mâ zirretin fi'l-arzi vemâ yehrucu fihâ vemâ yunzilu mine's-semâ'i vemâ ye'rucu fihâ ve min şerri külli zî şerrin ve min şerri's-semâti ve'l-hâmeti ve min şerri yumni ve'd-demeti bihakki ezini esbâves ve bihakki eyllât serâhiyyen ve in yekâdüllezîne keferû liyuzlikûneke biebsârihim lemmâ semi'u'z-zikre ve yekûlûne innehu lemeccûn vemâ huve illâ zikrûn lil'âlemîn bismillâhi's-şâfi bismillâhi'l-kâfi bismillâhi'l-âfi bismillâhi'l-mu'âfi bismillâhi'l-lezi lâ yezurru ma'asmuhû şeyün fi'l-arzi velâ fi's-semâ'i vehüve's-semî'u'l-'alîm velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyü'l-'azîm (67b-68b).

Bilhassa içerisinde yürünen otlar ve çalılar arasında fark edilmesi bir hayli zor olan, küçük deliklerden dahi yaşam alanına girebilen yılan, akrep, çıyan gibi zehirli hayvanlar çoğu zaman öngörülemeyen ve tedbir alınamayan büyük tehditlerdir. Bu sebepler insanları bu hayvanlara karşı çaresiz hissettirmektedir. Korku ve çaresizlik de insanları büyüsel pratiklere yönlendiren en büyük etmenlerdendir. 9. yüzyılda yazılmış Ahi Hizâm'a ait baytarnâmenin 15-16. yüzyıllarda yapılan çevirisi olan ve içerisinde mütercimim izafeleri de bulunan *Hâzâ Kitâbu Baytarnâme*'de atı yılan, akrep ve çıyan sokmasından korumak için nakledilen tılsımlar şu şekildedir:

Eğer atı akrep ve çıyan sokmaması murat edilirse *illâ fâ'i ve'l-'akâ fallâhu hayru'n-hâfizan vehüve erhamü'r-râhimîn bihakki ahiyyen şerâhiyyen ezûnî esbâvüs âli şeddâ'i câe'l-hakku ve zeheka'l-bâtüle inne'l-bâtüle kâne zehûkan el-vahâ el-vaha's-sa'atü's-sa'atü yazılarak muska yapılır ve atın boynuna takılır. Ondan sonra bir sayfa daha yazılır ve ahırın eşiği üzerine konur. Yılandan ve diğer hayvanların sokmasından emin olunur. Eğer sığın geyik boynuzu tütsü edilirse yılan, çıyan ve akrep onun dumanının kokusunun eriştiği yere gelmez (196b-197a).*

Sığın geyik boynuzu tütsü edilmesi, dumanının kokusundan dolayı söz konusu hayvanları uzaklaştıracağı şeklinde açıklanarak nakledilmiş olsa da pratiğin arka planında büyüsel bir ritüelin olması ihtimalden uzak değildir. İnanç ve geleneğe ait pratikler, nitelikleri ve toplum nezdindeki değerleri ne olursa olsun değişime uğrayabilir (Bezgin, 2021: 348) Pek çok kadim ritüel ve uygulamanın yeni inançlar ve şartlardan dolayı dönüşerek yaşadığı bilinmektedir. Nitekim günümüzde üzerlik tütsü etmenin büyüsel arka planını bilmeyerek kokusu ve dumanından dolayı etkili olduğuna inanan ve bu doğrultuda uygulayan insanların varlığı müşahede edilmiştir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

En savunmasız ve çaresiz kalınan hâllerden biri de doğumdur. Türk kültüründe İslamiyet öncesi dönemlerden günümüze kadar varlığını sürdüren, yeni doğum yapmış kadınlara ve bebeklere albız, albastı ve alkarısı adı verilen kötü ruhların musallat olduğu inancı mevcuttur. Bunlardan korunmak için loğusa kadınlara ve bebeklere kırmızı kurdeleler bağlanması, başuçlarına erkek eşyaları yahut bıçak gibi kesici-delici aletler konması bilinen, yaygın uygulamalardır. İslam dairesinde kaleme alınmış olan *Hâzâ Kitâbu Baytarnâme*'de ise atların doğumlarını kolaylaştırmak için Enbiya Suresi 30. ayet ve İsra Suresi 105. ayetin bir kısmının okunması tinsel bir uygulama olarak nakledilmektedir:

Atın doğurması müşkül olursa şu ayeti yedi kere okusunlar: *Kâlu Teâlâ e ve lem yerallezîne keferû ennes semâvâti vel arda kânetâ ratkan fe fetaknâhuma, ve cealnâ minel mâi külli şey'in hayyin e fe lâ yu'minûn*⁷ ve bil hakkı enzelnâhu ve bil hakkı nezele⁸. Bu hususta çok ayet rivayet edilmiştir (Hâzâ Kitâbu Baytarnâme: 66a).

3. ATLARIN GÜÇLENDİRİLMESİ VE NİTELİKLERİNİN ARTIRILMASI İÇİN YAPILAN BÜYÜ VE TILSIMLAR

Baytarnâmelerde ağırlıklı olarak konu edilen binek atlarından⁹ öncelikli olarak beklenen süratli ve çevik olmalarıdır. Bu doğrultuda kişinin atından dolayı kazanacağı en büyük menfaatlerden biri de onu daha süratli ve daha çevik hâle getirmektir. İlgili bir başka husus ise atların yarıştırlıyor olmasıdır. Hızından dolayı yarış kazanacak bir at, sahibine ödül ve itibar kazandıracaktır. Yukarıda büyüsel pratiklere başvurmanın temel motivasyonunun menfaat sağlamak olduğunu ifade etmiştik. Bu menfaatlerin sağlanması için *Hâzâ Kitâbu Baytarnâme*'de ve *Nalbant Tariki*'nde şu efsunlar nakledilmektedir:

Dâhis'in sahibinin şöyle dediği rivayet edilir: Bir gün yaban yerde yolda susuz kaldım. Bir deve kuşunun uçtuğunu gördüm. Bildim ki suya gider, atımı koşturdum. Bizimle su arasında bir ferseng¹⁰ yol vardı ve ben deve kuşundan önce suya eriştim. Ayrıca şunu da anlatmıştır: Bir gün gördüm ki bir leşe kuzgunlar konmuş. Atımı koşturdum. Kargalar haberdar oldu ancak daha onlar

⁷ "İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı ve her canlıyı sudan yarattığımızı görmezler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?" (Enbiya Suresi 30. ayet).

⁸ "Biz onu ancak bir hakikat olarak indirdik, o da yalnız hakikat olarak geldi." (İsra Suresi 105. ayetin bir kısmı).

⁹ Atlara dair en temel sınıflandırma binek atı ve beygir şeklindedir. Binek atı süvari binişi ve sportif binişler için ideal olan; beygirlere nispetle atik, çevik ve sıcakkanlı atları ifade eden bir tür adlandırmasıdır. Türkçede beygir olarak kullanılan bârgîr kelimesi ise Farsçada yük anlamına gelen "bâr" kelimesi ile taşıyan, tutan anlamlarına gelen "gîr" kelimelerinin birleşiminden oluşmaktadır ve yük taşıyan anlamına gelir. Arabaya koşulan, yük çeken, tarla süren vs. tüm iş atlarını ifade eder.

¹⁰ Ferseng: Fersah. 12000 adıma veya 1 saatlik yola denk geldiği kabul edilen eski ölçü birimidir. Denizcilikte kullanılan, eski Türk gemicilerinin kullandığı fakat günümüzde kullanılmayan 3 deniz miline eşit uzaklık birimi. Yaklaşık olarak 5.556 metreye eşittir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

uçmadan at erişti ve birini ayağıyla ezdi. Atın böyle çevik ve süratli olması için şu efsunu geyik derisine yazıp atın boynuna assınlar: *Kavluhû Te`âlâ velakad evhaynâ ilâ Mûsâ en esiri biibâdi fazriblem tarîkan fi`l-bahri yebesên lâ tehâfu dereken ve lâ tahşâ* (Hâzâ Kitâbu Baytarnâme: 37b).

Eğer at yürümezse veya koşmazsa yahut atın yürümeye ve koşmaya kavi olması istenirse kurt dişi alınıp deve derisine konularak dikilir ve boynuna takılır. At hiçbir yerden geri kalmaz, hiçbir at onu geçemez. Sınanmıştır (Nalbant Tarîki: 48a-48b; 64b-65a).

Bazı atlarda “harınlık” ve “röklük” şekillerinde tabir edilen psikolojik bir maraz meydana gelir. Bu atlar komut dinlemez ve yürümezler. *Nalbant Tarîki*’nde nakledilen tılsımın bu maraza karşı da iyi geldiği anlaşılmaktadır. Bu sebeple söz konusu pratik çalışmamızın “Atların Ahlaki Marazlarının İslahı İçin Yapılan Büyü ve Tılsımlar” başlığı altında da değerlendirilebilir.

4. ATLARIN AHLAKİ MARAZLARININ ISLAHI İÇİN YAPILAN BÜYÜ VE TILSIMLAR

İnsanın at veya diğer hizmet hayvanlarından menfaat sağlamasının ön koşulu söz konusu hayvanların işlevlerini yerine getirmeleridir. Bazı hayvanlar sahip oldukları çeşitli ahlaki marazlar nedeniyle işlevlerini yerine getirmezler. Bu marazlardan biri de atın, binilebilmek için kullanılması gereken asgari ekipmanlardan olan başlık ve eyerini taktırmaması ve vurdurmamasıdır. *Nalbant Tarîki*’nde bu marazın ve atın sahip olduğu diğer kötü huyların ıslahı için efsun adlandırması ile şu ayet kısımları nakledilmektedir:

Eğer atın kötü bir huyu olursa; gemini, başlığını veya eyerini taktırmazsa sağ kulağına bu efsun okunur: *E fe gayre dînillâhi yebgûne ve lehû esleme men fis semâvâti ve`l-ardı tav`an ve kerhen¹¹ ve zilâluhum bi`l-guduvvi ve`l-âsâl¹²*. At bu ayeti işitince Allah’ın izniyle o kötü huyunu terk eder (53b-54a; 65b).

5. AT HASTALIKLARININ VE ZAHMETLERİNİN SAĞALTILMASI İÇİN YAPILAN BÜYÜ VE TILSIMLAR

Büyüsel pratiklerin bir işlevi de hastalıkları ve zahmetleri sağaltmaktır. Büyücüler ve kamlar ekseriyetle şifacı rolünü de üstlenirler. İnsanların bir kısmı bilhassa tıbbi uygulamalarla çare

¹¹ “Yoksa onlar, Allah’ın dininden başka bir din mi arıyorlar. Oysa yerde ve gökte bulunanların tamamı isteyerek veya istemeyerek, O’na teslim olmuşlardır.” (Âl-i İmrân Suresi 83. ayetin bir kısmı).

¹² “Sabah ve akşam gölgeleri de” (Rad Suresi 15. ayetin son kısmı).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

bulamadıkları hastalıklar için hâlen büyücülere ve üfürükçülere başvurmaktadır. Baytarnâmelerde atların çeşitli hastalıklarının ve zahmetlerinin sağaltılmasına ilişkin büyüsel pratikler de yer alır.

En fazla at ölümüne sebep olan zahmetlerin başında genellikle “sancı” şeklinde tabir edilen idrar, dışkı ve gaz tutulmaları gelmektedir. Baytarnâmelerin kaleme alındıkları dönemlerde ve günümüzde bu zahmetlerin giderilmesi için pek çok ilaç ve tedavi yöntemi uygulansa da kimi zaman hiçbiri kâr etmemekte, başkaca herhangi bir hastalık emaresine rastlanmayan atlar ani gelişen bu sancılar nedeniyle kısa süre içerisinde ölebilmektedir. Sancı atçılarının korktuğu hastalık ve zahmetlerin başında yer alır.

19. yüzyılda kaleme alınmış anonim bir baytarnâme nüshası olan *Mufassal Baytariyye* ve aynı dönemde Tayyazâde Atâ tarafından kaleme alınmış olan *Tuhfetü'l-Fârisîn Fi Ahvâl-i Huyûli'l-Mücahidîn*'de atın idrar zahmetine dair şu tılsım nakledilmektedir:

At işeyemese defetmek için sol ön ayağının tırnağına Seyhun, sol arka ayağının tırnağına Ceyhun, sağ ön tırnağına Fırat ve sağ arka ayağının tırnağına Nil yazılır, işer. İşedikten sonra tırnakları yıkanmalıdır (Mufassal Baytariyye: 59b-60b; Tuhfetü'l-Fârisîn: 82-83).

Nakledilen tılsım Frazer'in yukarıda zikredilen benzerlik yasası ile ilişkilidir. Tırnaklara yazılan nehir isimlerinin benzerini doğurmasının ve böylelikle atın idrarını yapmasının (su dökmesinin) murat edildiği anlaşılmaktadır. Tılsımın etkisine o denli inanılmaktadır ki at idrarını yaptıktan sonra tırnakların yıkanılarak tılsımın silinmesi/giderilmesi gerektiği bildirilmektedir.

Hâzâ Kitâbu Baytarnâme'de atların “içinin kesilmesi”, dışkısının ve idrarının tutulması hâlinde bir cüz kâşim¹³ dövülüp elenmesi, çocuk idrarı ve eski tılâ¹⁴ ile karıştırılarak atın ağzına dökülmesi, akabinde “vefk hesabından olan bu iki suretin”¹⁵ yazılarak atın sağlı sollu yedi kere onlara çekilmesi tavsiye edilmekte, “Allah'ın lütfu ve yardımıyla” iyi olacağı bildirilmektedir.

Burada tedavi, büyü ve dinî inancın iç içe geçtiği görülmektedir. Çeşitli droglarla¹⁶ yapılan tedavi ile birlikte adeta tamamlayıcı bir tedavi olarak büyüsel pratik uygulanmakta, bunlar yapılırken de Allah'a yönelerek ondan yardım beklenmektedir.

Hâzâ Kitâbu Baytarnâme'de sancı için şu dua, tılsım ve vefkler de nakledilmektedir:

¹³ Horozgözü otu.

¹⁴ Tılâ: Bir tür ot-ilaç; yara yahut şiş üzerine sürülen, yağdan koyu, merhemden cıvık kıvamlı ilaç; merhem.

¹⁵ Bahsi geçen suretler eserde yer almamaktadır. Müellifin eseri kaleme alırken sehven nakletmeyi atladığı düşünülmektedir.

¹⁶ Drog: Tedavide kullanılan ham madde, ilaç gibi her tür doğal ve sentetik madde.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Karın ağrısı için bir parça kâğıda bu harfler yazılır ve atın karnına asılır, inşallah faydalı olur: “Vav”, “ra”, “elif”, “mim”, “elif.” (124a).

Yukarıda nakledilen bir vefk örneğidir. Verilen harflerin bir araya gelerek oluşturdukları denklemin ihtiva ettiği mana ve taşıdığı güç ancak ârifleri ve âlimlerince malumdur. Yukarıda da ifade edildiği gibi büyülerin hususiyelerinden biri de gizemli oluşlarıdır.

İdrarı ve tezeği tutulan atın karnına, kasığına ve mesanesine el sürülerek şu okunur: *Ve inne mine'l-hicâreti lemâ yeteffecceru minhu'l-enhâru ve enni minhâ lemâ yehbitu min haşyetillâhi vemallâhu bigâfilin ammâ ta'melûn* (116b).

Özellikle idrarı tutulana okunan bir diğeri: *İnnallâhe habese'l-bahri ve akâme's-semâi ve ene ed'ü bismihî lisekûne hâze'l-vec'u ve yutlika hâze'l-bevle ve yuhrice bilâ vece'a* (124a).

Hem idrar hem de tezek tutulmasına okunan bir ayet: *Evelem yerallezîne keferû ve enne's-semâvati ve'l-arzi kânetâ ratkan ve fetaknâhumâ vece'alnâ mine'l-mâi külli şeyin hayy efelâ yu'minûn ve bi'l-hakki enzelnâhu ve bi'l-hakki nezel* (124a).

Yukarıda nakledilenler esasen dua ve ayet okumak esasına dayanan pratiklerdir. Ait oldukları kültür ve inanç dairesinde tamamen dinî mahiyette kabul edilebilecek bu uygulamalar inanmayan kişiler yahut inancı referans almayan araştırmacılar tarafından büyüsel ritüeller olarak değerlendirilebilir.

Karın ağrısı ile idrar ve tezek tutulması için birazdan nakledilecek olan dua suya okunur ve birazcık zeytinyağı veya sadeyağ karıştırılarak atın kulağına damlatılır. Ayrıca içine zeytinyağı karıştırılmış bir suya daha okunarak atın boğazına dökülür. Bu işlemler yapılırken şu dua devamlı okunup üflenmelidir: *Biazametillâhi illâ mâ sekenet bikuvvetillâhi ve bikudretillâhi illâ mâ sekente rabbü'n-nâsi üzhibe'l-bâ'is rabbü'n-nâsi ikşifü'l-bâ'is ve eşfihi ente ente's-şâfi ve sallallâhu alâ Muhammedin ve alâ 'ali Muhammedin vesellem teslîmen kesîrâ* (124a-124b).

Bir diğeri de budur: *E'üzü bi'izzetillâhi ve kudretihi 'alâ mâ yeşâu min şerri mâ tecidu fî batnihâ ve min şerri's-şeytâni'r-racîm ve liküllü mâ yecedu mine'l-mürri*. Okunup atın üzerine üflenir (124b).

Yukarıda nakledilen birinci pratikte tedaviye yönelik fiziki uygulamalar ile tinsel pratikler iç içe geçmiştir. Droglar tatbik edilirken bir yandan da dua okunmaktadır. Duanın suya okunması ve ata üflenmesi uygulamayı büyüsel hüviyete daha çok yaklaştıran unsurlardır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Sağaltılmasına dair büyüsel pratiklerin nakledildiği bir diğer hastalık sıracadır.¹⁷ Söz konusu hastalığın sağaltılmasına dair *Mufassal Baytariyye*'de pek çok tedavinin yanı sıra şu büyüsel pratikler de nakledilmektedir:

Sıraca hangi taraftaysa o tarafın tırnağı iyice yıkanır. Üzerine kalem dokundurulduğu gibi “*Ya Allah!*” denip bir kalemde, harflerin gözleri açık olacak şekilde¹⁸ “Takanca” ismi yazılır. Denenmiştir. Eğer iki yanında varsa iki tarafın tırnağına, dört yanında varsa dört tırnağına aynı şekilde yazılır. Allah'ın izniyle defolur (60b).

Diğer tedavi: Bu ayet-i kerîme yazılıp Cuma günü güneş doğmadan önce bir Âyete'l-Kürsî ve üç İhlâs-ı şerîf okunup Resulullâh aleyhi vesellem efendimize armağan edilerek atın boğazına asılır: *Bismillâhirrahmânirrahîm ma kata'tüm min liynetin ev terektumûha kaimeten 'alâ usuliha fe bi-iznillâhi ve liyuhziyel fasıkıyn. Velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-alıyyü'l-'azîm ve bihi nesta'în. Yâ şâfi yâ şâfi yâ şâfi*. Ayrıca on iki gün, on iki fakire birer miktar para sadaka olarak verilir. Tecrübe edilmiştir (60b-61a).

Tarafımızca kimi ya da neyi karşıladığına dair bir bilgiye ulaşamayan “Takanca” isminin eserin yazıldığı dönemde sıraca hastalığını iyileştirdiğine inanılan tılsımlı bir söz olabileceği düşünülmektedir. Bu kullanım yazmaların ilk sayfalarına yazılan ve kitapları haşerelere karşı koruduğuna inanılan “kebîkeç”¹⁹ tılsımını akla getirmekte ve böyle bir ihtimalin olabileceğini düşündürmektedir. “Diğer tedavi” olarak nakledilen ikinci pratik muhtevası bakımından tamamen dinî mahiyette görünse de uygulama şekli ile onun da büyüsel uygulamalar dairesine girdiği değerlendirilmektedir. Cuma günü güneş doğmadan önce uygulanması İslam dininde Cuma'nın mübarekliği ve seher vakti yapılacak duaların kabul olacağına dair inanç ile ilgilidir. Ancak din dışı zaviyeden bakıldığında bu hususiyetler de büyüsel unsurlar olarak görülebilir. Zira özel zamanlarda uygulanmaları da bazı büyüsel ritüellerin hususiyeterindedir.

Diğer bir hastalık “atın topuğuna su inmesi” şeklinde izah edilen “rehza”dır. *Nalbant Tarîki*'nde rehzanın sağaltılmasına ilişkin şu efsun ve tavizler nakledilmektedir:

Rehza dedikleri bir nesne olur ki atın topuğuna su iner. Bu efsun yazılıp atın su inen ayağına takılırsa iyi olur: *Bismillâhi biennehû âyetihî*. Gerek at olsun, gerek katır ve gerekse eşek, iyileşir (50a-50b).

¹⁷ Sıraca: “Zâidü'l-hanâzir”, “hanâzir” ve “domuz başı” olarak da anılan, vücutta çıkan yumrularla yayılarak seyreden bir cilt hastalığı.

¹⁸ Arapça'da harflerin içlerindeki boşlukların belirgin olması bu şekilde tabir edilmektedir.

¹⁹ Kebikeç için bk. (Karatepe: 2002).

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Yahut Allah'ın emriyle bir yün alınıp ip yapılır ve ip her düğümüne bir kez bu efsun okunarak yedi yerden düğümlenir: *Bismillâhi 'l-bâkîye 'l-vânî el-vâmî*. Ardından üç kez *kulhuvallâhu ehad* okunarak o ip atın yelesine takılır, iyi olur (50b-51a).

Rehzaya ilişkin *Hâzâ Kitâbu Baytarnâme*'de nakledilenler ise şunlardır:

Rehza tavizi: Atın kuyruğundan yedi kıl alınıp bükülür ve yedi düğüm atılır. Her düğümde bir Fatiha ve Muavezeteyn²⁰ okunur. Ardından şöyle denir: *Carh 'Îsâ bin Meryem salavâtullâhi 'aleyhi veselâmu min beyti 'l-mukaddesi 'alâ mâ rihâfirehû edime lâ gâmize velâ rehza ene 'r-râkî vallahu 'ş-şâfi bikavli lâilâheillallâh*. İnşallah iyi olur, şifa ve afiyet bulur (157a-157b).

Bazen de şaraptan olmuş gayet eski sirkeyle ilaç ederler. Kaynatılıp onunla atın bakanağı²¹ ve inciği iyice yıkanır. Yıkarken Fatiha Suresi okunup Allah yâd edilir ve Peygambere salavat getirilir. Yıkama işi bitip çekildiği zaman da bu dua okunur: *El mâi bi 'l-mâhili biselâmen*. Eğer Arapça okunamıyorsa Farsça manası denir. Bir rivayete göre ise bu okunur: *El mâu bi 'l-mâi herebe 'l-mâi hüve bel*. Bazıları da bunu nakletmiştir: *Bi 'l-mâu bi 'l-mâhûni 'l-mâhûnâ mine 'l-mâi bi 'l-mâ*. Ondan sonra örülmüş veya bükülmüş bir parça yün alınıp rehza yerine bağlanır. Eğer ak yünden ip bükülüp ona yedi gün vurulur, her gün üzerine bir Fatiha Suresi ve dediğimiz dua okunur da ondan sonra rehza olan yere bağlanırsa iyi olur (156a-156b).

Tavizlerin iyisi budur: Bir parça ak sûf yani beyaz yün parçası alıp onu taviz okuyan kişi bükür. Bükerken Allah'ı zikredip Peygambere salavat getirir ve Fatiha ve Kur'an'dan bilip hatırladığı yerleri okur. Yedi düğüm düğür ve her düğümde yukarıda verilen duayı okur. Ondan sonra rehza olan ön veya arka ayağı üzerine çözülmeyecek şekilde iyice bağlar. Bağlandıktan sonra üç kere de bu dua okunur: "Varakıyye hâmimlerden hâmimlere değın."²² (156b-157a).

Bir dua da budur ki rehza olan ön veya arka ayak yarılıp yedi kere Fatiha Suresi okunur. Elle sığanıp Elhamdü okuduktan sonra *ve linasbirenne 'alâ mâ âzeytumûna ve alallâhi felyetevekkeli 'l-mütevekkilûn* okunur. Allah Teâlâ şifa vere (157a).

Bir dua daha: Rivayet edildiğine göre Hz. İsa bir eşeğe bindi ki onda hiçbir illet yoktu. Söyle dedi: *Ene 'r-râkî vallâhu 'ş-şâfi bikavli lâilâheillallâh* (157a).

Bir dua daha: *Te 'allallâhi biyedihi 'l-hayri rabbenâ vehüve 'alâ külli şey 'in kadîrun velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi 'l-'aliyyü 'l-'azîm* (157a).

²⁰ İki koruyucu anlamına gelen kelime Felak ve Nas Surelerini ifade etmektedir.

²¹ Bakanak: Tırnak ile bilek mafsalı yumrusu arasında kalan ince kısım, köstek yeri, bukağılık.

²² Kur'an'da "hâ mim" ile başlayan yedi sure vardır. Artarda gelen bu sureler Mümin, Fussilet, Şura, Zuhruf, Duhan, Casiye ve Ahkaf sureleridir. Metinde kastedilen bu surelerin tamamının Kur'an'ın yüzünden okunması olmalıdır. Kültürümüzde özellikle kadınların mukabele okurlarken bu surelere gelindiğinde bereket ve şifa getireceği inancıyla ortaya un, tuz, şeker ve su koymaları; daha sonra da bunları torbalarına ve yemeklerine katmaları bilinen, yaygın bir uygulamadır.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Bir taviz daha: Atın kuyruğundan yedi kıl alınıp ona yedi düğüm atılır. Her düğümde Elhamdü ve Muavezeteyn okunur. Ayrıca şu dua okunur: *Vemâ lenâ illâ netevvekelu 'alallâhi ve kadhedeynâ sübülenâ velenasbirenne 'alâ mâ ezeytumûnâ ve 'alallâhi feleyetevekkeli'l-mütevekkilüne kul ud'ullâhe evid'u'r-rahmâne eyyâ mâ ted'ü efelehu'l-esmâü'l-hüsnâ velâ tücheru bisalavateke velâ tehâfet bihâ vebtegi beyne zâlike sebîlen ve kul elhamdülillâhillezî lem yettehiz veleden velem yekünlehû şerike fi'l-mülki velem yekünlehû veliyyün mine'z-zülli ve kebirrehû tekbîrâ evelem yerallezîne keferû enne's-semâvâti ve'l-arzi kâneten ratkan fefetaknâhumâ vece 'alnâ mine'l-mâi külli şey'in hayy efelâ yu'minûn (157a-157b).*

Yukarıda rehza ya ilişkin nakledilen büyüsel pratiklerin bazılarında da tedaviler ile tılsımların, büyüsel ritüeller ile dinî unsurların bir arada kullanıldığı görülmektedir. Bazı pratiklerin atın kendi kuyruğundan koparılan kıllar üzerinden uygulanması dokunma/temas yasası; Hz. İsa'nın, bindiği kusursuz eşek için söylediklerinin tekrarlanması ise benzerlik yasası ile açıklanabilir. Anlaşılan o ki tedavi edilen atın, Hz. İsa'nın bindiği rivayet edilen eşek gibi kusursuz olması murat edilmektedir. Büyü ve tılsımlarda düğümlerin kullanılması, okunan dua ve tılsımlı sözlerin düğümlere üflenmesi oldukça yaygındır. Hatta Kur'an'da büyücülerin doğrudan “düğümlere üfleyenler” olarak nitelendirildikleri de görülmektedir (113/4). Düğümlerin yedi adet olması ve tılsımların bağlandıkları yerde yedi gün bırakılması ise yedi sayısının formülistik niteliği ile ilgilidir.

Hâzâ Kitâbu Baytarnâme 'de nakledilen bir diğ er pratik atta hâsıl olan göz ağrısı içindir:

Atın göz ağrısı için okunacak dua şudur: *Bismillâhirrahmânirrahîm 'aleyke 'ayni efi harectü min safıyyü'l-'amâ ve illâ üskünî biiznillâhi sallallâhu 'alâ Muhammedin nebıyyi ve 'ala Muhammedin vesellim.* İyileşinceye kadar her gün okunup atın gözüne üfürülür. Boynuna da asılır (*Hâzâ Kitâbu Baytarnâme*: 81b-82a).

Dua olarak nakledilen bu pratiğ in de üfürülme ve boyuna takılma gibi uygulanma şekilleri ile büyüsel daireye girdiği değerlendirilmektedir.

Atların uğradığı zahmetlerden biri de zehirli ot yemek veya zehirli hayvanlar tarafından sokulmaktır. Bazen atların kendiliğ inden zehirli otlar yemesi söz konusu olabilirken *Ali el-Arabî Esbnâmesi* 'nde, düş man atına bu türden otlar yedirmek suretiyle zehirlemenin bir savaş hilesi ve suikast yöntemi olarak kullanıldığı da aktarılmaktadır (114a-114b). *Nalbant Tariki* 'nde zehirli ot yiyen bir atın sağaltılması için uygulanacak efsun şöyle nakledilmektedir:

Eğ er at zehirli ot yese dermanı bu efsunun yazılıp suyunun içirilmesi ve at üzerine okunmasıdır. Allah'ın emriyle iyi olur. Dua budur: *Ertic batîhin vâsiti'u müstenkasan hüve yetenâ ve hüveyte ezûnî Süleymân bin Dâvud 'aleyhi's-selâm ve Cekâ.* Ondan sonra bu sure okunur: *Sırrı yetecâe nüşkirü't-tekrîren kentârîren ve nezzele mine'l-kur'âni mâ huve şifâun ve rahmetun lil*

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

mu 'minîne ve lâ yezîdu 'z-zâlimîne illâ hasârâ. Ayrıca bu efsun okunup atın ahırına üflenir, Allah'ın izniyle iyi olur (54a-55a).

Dua adlandırılması ile nakledilen metnin kullanıldığı pratiğin bizzat müellif tarafından efsun olarak adlandırılması dinî ve büyüsel pratiklerin zihinlerdeki birlikteliğini gösteren bir örnektir. Büyüsel metinlerin suya ıslatılıp söz konusu suyun içirilmesi ve okunarak yaşam alanlarına üflenmesi de yaygın büyüsel pratiklerdir.

Nalbant Tarîki'nde "hanâm" ve "hattâm" şekillerinde ifade edilen ve insanlarda da görüldüğü bildirilen bir hastalık için *Ali el-Arabî Esbnâmesi*'nde "hunân" adlandırması ile şu bilgiler verilmektedir: "Sıracaya benzeyen bulaşıcı bir hastalıktır. Belki bundan çirkin, tedavisi zor ve uzun süren bir maraz yoktur. Ekseriyetle kötü gözden olup asil, güzel ve kıymetli atlarda hasıl olur." (144b-145a). Söz konusu hastalığın ekseriyetle nazardan kaynaklandığına inanılması, çok şiddetli olması, bulaşıcılığı ve tedavisinin oldukça güç olması insanları bu hastalığa karşı büyüsel pratiklere yönlendirmiş olmalıdır ki *Nalbant Tarîki*'nde şu uygulamalar nakledilmektedir:

Eğer kuruca "hattâm" olsa sarmaşık kökü atın kulağına takılır, iyileşir. Veyahut ak iplik ile gök ipliğe o "hanâm"ın her bir gözü sayısınca bir düğüm atılıp her bir düğümde şu dua okunur: *Bismillahirrahmânirrahîm ve bi'l-hakki enzelnâhu vebi'l-hakki nuzile ve bi'l-hakki ismi'l-'azîm min inni şey'in halakahu fekadderahu.* Sonra o iplik atın boynuna takılır, iyi olur (65a).

İnsanda ve atta "hanâm" çıksa bu yazılıp boynuna asılır: *Nesta 'înu billahillâhi Allâhu ekber ve'l-hamdülillâhi hamden kesîrân fesübhânallâhi bükreten ve asîlan velâ havle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyü'l-'azîm üsküdrîhâ illâ kâti ihrâm bihakki hazîhi'l-esmâ'i'l-'izâmi yâ ehiyyen şerâhiyyen ezûnî esâbet şidâyî ve bihakki sa'dek.* (69b-70a).

Yukarıda verilen birinci uygulamada sarmaşık kökünün tılsım olarak kullanılması dikkat çekicidir. İplerin düğümlemesi usulüne yukarıda değinmiştik. Verilen pratikte ipliklerin ak ve gök olmaları bu renklerin temizlik ve semavi unsurlarla ilişkilendirilmesi ile ilgilidir. Bu suretle semavi güçlere yönelinmekte ve yaraların temizlenmesi murat edilmektedir. İkinci uygulamada ise bir metnin atın boynuna asılması ile uygulanan muska pratiği söz konusudur.

Hâzâ Kitâbu Baytarnâme'de debre²³ ve cerahatler hâsıl olduğu zaman uygulanan şu büyüsel pratikler nakledilmektedir:

Bazen atta debre ve cerahatler hâsıl olduğu zaman dua okurlar. Cafer Sâdık'tan rivayet edilen dua budur: *Bismillahirrahmanirrahîm ve's-salâtü 'ale'n-nebiyyi sallallâhu 'aleyhi vesellem*

²³ Atın sırtında ve eklemelerinde peyda olan, ziyade etler meydana getiren cerahatli bir yara.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

diyerek başlanır. Elde bıçak olur ve dua okurken o bıçak cerahat ve hürî dedikleri illetin üzerine üzerine sürülür. Ondan sonra “Sana Tanrı adıyla taviz ederim.” denilerek şu Arapça dua okunur: *Urkîke bismillâhi mine'l-haddi ve'l-hadîdi ve min eseri'l-ûdi ve'l-haceri's-selûdi ve mine'l-'araki'l-'âbiri ve minel veremi'l-âhiri ve mine'l-'izâmi ve 'akrihi ve mine's-şerâbi ve berdihi etabesseru ileyke biiznillâhi mine'l-insi ve'l-en'âmi bismillâhi uftetahtubillâhi hatemtü sallallâhu 'alâ Muhammedin ve 'alâ 'âli Muhammedin velâ hayle velâ kuvvete illâ billâhi'l-'aliyyü'l-'azîm.* Ve bıçak temiz bir yere saplanarak bir gece orada bırakılır. Allah'ın izniyle şifa bulur (109a-109b).

Bir dua da budur: Bıçak yaraya sürülüp Resulün adı yad edilir ve *ismü'n-nebiyyi sallallâhu 'aleyhi vesellem* denerek şu dua okunur: *İsmü'n-nebiyyi sallallâhu 'aleyhi vesellem ehazallâhu mine'l-arzi bireyyeten fehalaka minhâ beşeren seviyyen u'izuke billâhi yecurhu en tedemmen ve tenfetihî ve tecma'u lehammâmiyyâten ve sallallâhu 'alâ Muhammedin ve âlihî ecmâ'in* (109b).

Bir dua daha vardır ki atın, diğeri hayvanların ve insanın cerahati için okunur. Okunurken yine cerahate bıçak sürülür. Dua budur: *Bismillâhirrahmânirrahîm bismillâhi ve billâhi mâşâallâhi kâne ve mâlem yeşâ' lem yekûn enne Meryeme binti 'İmrâne'z-Zekerıyyâten et-tayyibeten lâ şakka fihâ ve lâ fetaka ferselallâhu'r-rûha ez-zâkiyye't-tayyibe fevülidet 'İsa bin Meryem fehrace me'ahü's-selâmete ve'l-'afiyetü felekiye riclen bihi súde miyyun ve fi yedihî hâtıme fızatın min haceri'l-'arşı fekále velev enne füzânen süyyiret bihil cibâlü ve kuti'te bihi'l-arzu evkülli mi bihil mevta' bilallâhi'l-emrû cemî'an u'ize hâza'd-demmu min hâzihi'd-dâbbeti bikelimâtillâhi't-tâmmâti ve esmâ bihi 'âmmeten min haddi'l-hudûdi ve'l-ûdi ve'haceri'l-melhûdi ve'l-mâi'l-mu'ine ve't-taâmi'l-vâhine hattâ yeltekıyâl curhu 'azametü 'aleyke yâ curhu illâ tedmî velâ teftihî velâ termî velâ tenfihirî velâ tasrî velâ tecma'î lahmen meyyiten ibrû biiznillâhi Te'âlâ üskunî bikudretillâhi hatemtü rukyetü bihâtemi 'İsâ bin Meryem ve Süleyman bin Dâvud ve Muhammedin sallallâhu 'aleyhi vesellem.* Dua okunduktan sonra bıçak sapına kadar yere sokulur. Ayrıca bu dualar yazılarak atın boynuna asılırsa da tesir eder (Hâzâ Kitâbu Baytarnâme: 109b-110a).

Yukarıda nakledilen uygulamalarda dua gibi dinî unsurların yanı sıra tılsım hüviyetine sahip pratikler de mevcuttur. Bıçağın kötü ruhlara ve etkilere karşı koruyucu niteliğe sahip bir tılsım olarak kullanılması bilinen bir uygulamadır (Tanyu, 1992: 501). Dualar okunurken bıçağın cerahat üzerine sürülmesi ve ardından yere saplanması pratiği görülmekte; bir pratikte “temiz bir yere” saplanarak bir gece orada bırakılması, diğeri ise “sapına kadar saplanması” tavsiye edilmektedir. Bahsi geçen uygulamada bir tılsım unsuru olan bıçak vasıtasıyla kötü etkilerin cerahatten alınarak yere ve yer altına gönderilmesinin murat edildiği düşünülmektedir. Bıçağın “sapına kadar” saplanması bununla ilgili olmalıdır. Temiz bir yere saplanarak bir gece orada bırakılması ise evvelce cerahate temas etmiş olan bıçak aracılığı ile söz konusu temizliğin cerahate aktarılmasının amaçlandığını da göstermektedir. Bu

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

da yine Frazer'in dokunma/temas yasası ile ilgilidir. Duanın ayrıca yazılarak atın boynuna asılması ve bu suretle tesir edeceğine inanılması ise bir muska pratiğidir.

Çeşitli yaralanmalar neticesinde meydana gelen şiddetli kanamaların bazen durdurulamadığı ve bu sebeple atın öldüğü *Hâzâ Kitâbu Baytarnâme*'de bildirilmektedir (108a). Tedbirinde çaresiz kalınabilen bu ölümcül zahmet için söz konusu eserde pek çok ilaç ve yöntemin yanı sıra bir de dua nakledilmiştir:

Kanamayı durdurmak için bir de dua vardır ki budur: *Bismillâhirrahmânirrahîm bismillâhi ve billâhi lâ havle velâ kuvvete illâ billâhi hebete Cebrâil 'aleyhisselâm mine's-semâi büznillâhi Te'âlâ li mesâlihî'l-ibâdi min hâliki'l-ibâdi bihakkillâhi'l-'azîmü's-şân ve'l-kesîrû'l-bürhân u'izubike yâ demu dâimu fi's-semâvâti ve mâ fi'l-arz in teskun üskun büznillâhi Te'âlâ ve bi'l-hakki enzelnâhu ve bi'l-hakki nezele ve sallallâhu 'alâ Muhammedin ve âlihî ecma'in* (*Hâzâ Kitâbu Baytarnâme*: 110a-110b).

Nalbant Tarîki'nde bağırsak ile baş²⁴ ve yaralarda hâsıl olan kurtların dökülmesi için pek çok tedavi ile birlikte şu tılsım da tedavi nitelendirmesi ile nakledilmektedir:

Eğer atta baş ve yara olur da kurt düşerse ... Diğer tedavi: Yedi söğüt yaprağı alınıp sağ elle tutulur. Yüz ata döndürülerek *Elemneşrahleke* Suresi okunur. Her “kâf” harfi geldiğinde bir yaprak arkaya atılarak yedi yaprak da enseden yana atılır. Kurtlar dökülür. Eğer bağırsağında olursa oraya karşı böyle yapılır. Tanrı fermanı ile iyi olur, kurtlar yaradan dökülür ve hayvan halas olur (31b-32b).

Burada da dinî bir unsur ile büyüsel pratiklerin bir arada olduğu görülmektedir. Omuzdan atılan yapraklarla beraber kurtların dökülmesinin murat edilmesi yine Frazer'in benzer benzeri doğurur ilkesi ile açıklanabilir. Tılsım olarak söğüt yapraklarının, uygulamada ise yedi formülistik sayısının kullanılması dikkat çekicidir.

6. AT UZUVLARI KULLANILARAK İNSANLAR İÇİN YAPILAN BÜYÜ VE TILSIMLAR

Baytarnâmelerde atlar için yapılan büyü ve tılsımların yanı sıra atın ve at uzuvlarının kullanıldığı, insanlara güvence ve menfaat sağlamak amacıyla yapılan çeşitli tılsım ve büyüler de yer almaktadır.

²⁴ Yara, çıban.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Hâzâ Kitâbu Baytarnâme ile *Kitâb-ı Makbûl Der-Hâl-i Huyûl*'de nakledilen, bir ayetin “bazı rivayetlerdeki” tefsiri ile “rivayet edilen bir hadis”e göre atın kendisi tılsım konumundadır. Söz konusu tefsir ve hadis şöyle yer almaktadır:

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: Küffâr için kılıç, mızrak, ok-yay, at ve cenkte size kuvvet verecek başkaca aletlerden gücünüz yettiği ölçüde hazırlayın. Onlarla Hak Teâlâ'nın düşmanlarını ve sizin düşmanlarınızı korkutursunuz. Yani yakın olan Mekke-i Mükerreme kâfirlerini ve onlardan başka uzakta olan kâfirleri korkutursunuz ki siz onları tam olarak bilmezsiniz, Allah bilir. Atlarımız ve aletleriniz hazır olunca küffâr sizden korkar. Bazı rivayetlerde *veâharîne min dûnihim lâ ya'lemuhum* ifadesi ile cinnilerin kastedildiği ve onların at beslenen eve giremeyecekleri bildirilmiştir (Kitâb-ı Makbûl: 7b-8a).

Rivayet edildiğine göre bir kimse Hz. Muhammed'e gelerek evine taşlar atıldığını, bunların insanlardan mı yoksa cinlerden mi geldiğini bilmediğini söyledi. Bunun üzerine Hz. Muhammed buyurdu: “Git bir at bağlayıp besle. Tanrı kelamında iştmedin mi ki Allah'ın hoşnut olacağı şekilde at besleyin ki onlarla tanrı düşmanlarını ve sizin düşmanlarınızı korkutursunuz. Hem de gayrı düşmanları korkutursunuz ki siz onları bilmezsiniz Allah bilir ki onlar cinlerdir.” Bunun üzerine o kişi evine bir at bağladı ve ondan sonra o taşlar atılmaz oldu (Hâzâ Kitâbu Baytarnâme: 2b-3a; Kitâb-ı Makbûl: 15a).

Kitâb-ı Makbûl'de ayrıca, “Birbirini destekleyen birkaç hadis-i şerifte bildirilmiştir ki cins ve güzel arap atı beslenen eve cin giremez.” ifadesi de yer almaktadır (15a).

Yukarıda yer verilen ayette Allah, Müslümanları cenk için teçhizat ve at tedarik etmeye teşvik etmektedir. Cenk için tedarik edilip beslenecek atlar elbette çiftte çubukta kullanılacak beygir türünden atlar değil savaş atı vasfını haiz, nitelikli binek atları olmalıdır. Mesele böyle ele alındığında, Kitâb-ı Makbûl'de “birbirini destekleyen birkaç hadis”te bildirildiği söylenen nitelikler de anlam kazanmaktadır. Zira bahsi edilen hadise göre beslenen atların evi cinlerden korumasının şartı “cins ve güzel arap atı” olmalarıdır. Söz konusu hadisin sahih mi olduğu yoksa bir tür seferberlik için kutsala dayanılarak ve cinlerle korkutularak insanların savaş atı niteliklerine sahip atlar beslemeye mi yönlendirildiği muammadır. Ancak sahih olsun ya da olmasın bu tefsir ve rivayetlere göre bizzat atın cinlere karşı koruyucu bir tılsım olduğu söylenebilir.

Aksarayî Baytarnâmesi, *Baytarnâme-i Kenân Efendi* ve *Kitâb-ı Makbûl*'de, atın sağ gözünün misk ve şekerle karıştırılarak yanında taşımalarının kişiyi halk içinde muteber ve şerefli kılacağı bildirilmektedir (Aksarayî: 34a; Baytarnâme-i Kenân Efendi: 75a; Kitâb-ı Makbûl: 23b).

Zikredilen eserlerde uykusunda horlayan kişinin başı altına at dişi koyulmasının horlamayı keseceği ve beşiğe at dişi asılmasının bebekleri kötülöklere karşı koruyacağı da nakledilmektedir

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

(Aksarayî: 34a; Baytarnâme-i Kenân Efendi: 75a; Kitâb-ı Makbûl: 24a). Baytarnâme-i Kenân Efendi'de ayrıca atın dişinin gümüşlenerek boyunlarına takılmasının çocukları kötülöklere, nazara ve cinlere karşı koruyacağı da bildirilmektedir (77b).

Eve at tırnağı gömülmesi²⁵ suretiyle evi sihir, cadılık ve düşmanlığa karşı koruma altına almak da nakledilen bir diğere büyüsel pratiktir (Aksarayî: 34b; Baytarnâme-i Kenân Efendi: 78b-79a; Kitâb-ı Makbûl: 24a). *Baytarnâme-i Kenân Efendi*'de söz konusu uygulamanın ayrıca afet, nazar, kötülük ve hastalıklara karşı da koruyacağı; o ev halkının daima iyilik ve sağılık içinde olacağı, üzüntü keder ve sıkıntı görmelerinin istisnai ve şaşırtıcı bir hâl olacağı ifade edilmektedir (Baytarnâme-i Kenân Efendi: 78b-79a).

7. SONUÇ

Büyü ve tılsım gibi pratiklerin amacı her zaman bir menfaat sağlamaktır. Bu menfaatleri insanlar doğrudan kazanabilecekleri gibi sahip oldukları ya da kullandıkları hayvanlar üzerinden dolaylı olarak da kazanabilirler. Bu durum insanların söz konusu hayvanlar için de büyüsel pratiklere başvurmasına neden olmuştur.

İnsanların bilhassa baytarnâmelerin yazıldığı dönemlerde üzerinden en fazla menfaat sağladıkları hayvanların başında at gelmektedir. Bu sebeple başlıca konuları at, atçılık ve at hastalıkları olan baytarnâmelerde atların niteliklerinin artırılması, ahlaki marazlarının ıslahı ve hastalıklarının sağaltılması için uygulanan pek çok büyüsel pratik de yer almaktadır. Bu pratikler incelendiğinde insanları büyüye iten başlıca etmenlerin korku, kaygı ve çaresizlik duyguları ile koruma, iyileştirme ve geliştirme arzuları olduğu görölmektedir.

İncelenen örneklerin çoğunda büyüsel pratiklerle dinî inanç ve unsurların bir arada olduğu tespit edilmiştir. Dâhil oldukları İslam medeniyetinin inanç ve telakkilerince tamamen dinî kabul edilen ayet okumak, salavat getirmek, dua etmek gibi unsurların uygulanma yöntemleri ve kendilerine eklenen kimi pratiklerle beraber büyüsel bir hüviyete büründüğü yahut büyüsel ritüellerde kullanıldıkları görölmüştür. Kur'an'da büyüü yasaklayan ve lanetleyen pek çok kesin hüküm bulunmasına karşın söz konusu pratiklerin dinî bir inançla uygulanarak Allah'tan yardım beklenmesi din ile büyüünün her dönemde olduğu gibi eserlerin yazıldığı dönemlerde de iç içe geçtiğini, insanların büyüsel ritüelleri de dinî uygulamalar gibi algıladıklarını göstermektedir.

²⁵ *Baytarnâme-i Kenân Efendi*'de bir atın dört tırnağının bir evde bulundurulması şeklindedir.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Atın ve bazı at uzuvlarının da tılsım olarak kullanıldıkları, insanları çeşitli kötölüklere karşı koruyarak türlü menfaatler sağladıklarına inanıldığı tespit edilmiştir.

Büyü ve tılsımların hazırlanmaları ile uygulanmalarında yazılar, harfler, bitkisel ve hayvansal unsurlar, su, bıçak, yün parçaları, iplikler, at kuyruğu kılları ve formülistik sayıların kullanıldığı da tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Bezgin, Yusuf Kenan. (2021) “Sözlü Kültür ve Gelenek Bağlamında Ziyaret Yerlerinde Görülen Uygulamaların İslâm Öncesi ve Sonrası Türk İnanç Sistemi İle İlişkisi”, Geçmişten Geleceğe Avrasya, (Ed: Mustafa Aça, Mehmet Ali Yolcu), Çanakkale, Paradigma Akademi: 348-366.
- Çelebi, İlyas. (2012) “Vefk”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.42, Ankara, TDV Yayınları: 605-607.
- Demirci, Kürşat. (1985) *Dinlerin Dejenerasyonu*, İstanbul: İnsan Yayınları.
- Demirci, Kürşat. (2006) “Muska”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.31, Ankara, TDV Yayınları: 265-267.
- Eliade, Mircea. (1990) *Dinin Anlamı ve Sosyal Fonksiyonu*, (Çev: Mehmet Aydın), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Frazer, Sir James George. (2004) *Altın Dal: Dinin ve Folklorun Kökleri*, (Çev: Mehmet H. Doğan), İstanbul: Payel Yayınları.
- Karadaş, Çağfer. (2004) “Büyü ve Din -İslâmî Nokta-i Nazardan Bir Değerlendirme-, Usûl I: 111-135.
- Karatepe, Tuba Çavdar. (2002) “Kebîkeç”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c. 25, Ankara, TDV Yayınları: 161-162.
- Kieckhefer, Richard. (2017) *Ortaçağda Büyü*, (Çev: Zarife Biliz), İstanbul: Alfa Yayınları.
- Malinowski, Borislav. (1990) Büyü, Bilim ve Din, (Çev: Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Örnek, Sedat Veyis. (1995) *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Öztürk, Özhan. (2009) *Folklor ve Mitoloji Sözlüğü*, Ankara: Phoenix Yayıncılık.
- Rağib el-İsfahânî. (2010) *Müfredât Kur’ân Kavramları Sözlüğü*, İstanbul: Çıra Yayınları.

Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi
Social Sciences Research Journal

DOI: 10.38120/banusad.1115501

BANÜSAD, 2022; 5(1), 50-70

Scognamillo, Giovanni. (2003) *Medeniyetler Çatışmasında Batının İnanç Temelleri*, İstanbul: Karakutu Yayınları.

Sharpe, Eric J.. (2000) *Dinler Tarihinde 50 Anahtar Kavram*, (Çev: Ahmet Güç), Bursa: Arasta Yayınları.

Tanyu, Hikmet. (1992) “Büyü”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c.6, Ankara, TDV Yayınları: 501-506.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük. (2011), (Haz: Komisyon), Ankara: TDK Yayınları.

Uyulan, Ferda Ercan. (2017) *Okültizm ve Enerji*, Antalya: Lotus Yayınevi.

8. Yazma Eserler

Aksarayî Baytarnâmesi. Hacı Ali Bin Hacı Muhammed Aksarayî, Süleymaniye Kütüphanesi, Tercüman Gazetesi Bölümü: 63/1.

Ali el-Arabî Esbnâmesi. Ali b. Ömer el-Arabî, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu: 2458/2.

Baytarnâme-i Kenân Efendi. Kenân Efendi, Konya Mevlana Müzesi Kitaplığı: 2822/1.

Hâzâ Kitâbu Baytarnâme. Muhammed bin Hazzâm, Akhisar Zeynelzade Kitaplığı: 233.

Kitâb-ı Makbûl Der-Hâl-i Huyûl. Kadızâde Muhammed b. Mustafa el-Füyûzî, Millet Kütüphanesi. Ali Emirî Tıp Bölümü: 257/1.

Mufassal Baytariyye. İnebey Kütüphanesi: 2112/2.

Nalbant Tarîki. Millet Kütüphanesi, Ali Emirî Tıp Bölümü: 42.

Tuhfetü'l-Fârisîn Fî Ahvâl-i Huyûli'l-Mücahidîn. Tayyazâde Ahmed Atâ, Walters Art Museum, Nu: Ms W.661.